

KÖNYVSZEMLE

Kriza János: *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, 2013, Kolozsvár, 770 o.¹

„Tudva vagyon, minémű nagy szorgalmatossággal gyűjtögetik az Anglusok és a Franciák, nem tsak az önnön magok eleiknek régi verseiket s énekjeiket, hanem a távoly lakozó népekéit is. Az Olaszoknak hasonló igyekezetek nem kevésbé esmérteres. Hát a Németeket avagy szükség-é elő-hoznom?... Ki nem tudja, mint kapnak ők a köz népnek szájábann forogni szokott régi versekenn, mellyeknek Volkslieder a nevezetek? Ezeket pedig leg-inkább attól az időtől fogva kezdették előkeresni s haszonra fordítani, miólta az ő saját nyelveket, s azonn az ékes tudományokat láttatosan gyakorolyják.” Révai Miklós gyűjtési felhívása szá munkra ma ismerősen hangzik. A népköltészeti gyűjtőmozgalom története során oly sokszor idézték, hogy szinte nem is érezzük ki belőle a meggyőzési szándékból fakadó retorikai fordulatot. Azt, hogy 1782-ben, amikor a Magyar Hírmondóban megjelent, bizony kevesen ismerhették az Anglusok, a Franciák, az Olaszok és a Németek igyekezetét. S aki ismerte, az sem tudhatta, hogy ha a Magyarok is hasonló „nagy szorgalmatossággal” el-

kezdik gyűjtögetni „a magok eleiknek régi verseiket s énekjeiket”, erőfeszítésüknek lesz-e támogatója, eredménye és értékelője. A meg-megismélt felhívások visszhangtalansága nem a közömbösségről, hanem a vállalkozás előzménytelenségéről, újszerűségéről győz meg. Thomas Percy püspök, James Macpherson skót költő 18. századi ballada- és énekgyűjtési és lejegyzési kezdeményezései, majd a következő században a Grimm testvérek mese-, Vuk Stefanovic Karadzic szerb népdalgyűjtése, az Igor-, a Nibelung, a Roland-ének, a Cid, a Kalevala orális forrásokból való megszerkesztése, a szlovákok, a bolgárok kötetben kiadott népdalai csak lassan, rendre váltak a magyar értelmiség számára eredményes nyelv kecsegtető példává. A „kortársi eszmeáramlatoknak”²² (a költészet orális, a szépírói kánonoktól távol kibontakozó vonulatának felismerése, a másik Európa, a „primitívjeink” életformája, mentalitása és művészete iránti érdeklődés, a nemzeti szellem, a nemzeti múlt, a nemzeti nyelv, a nemzeti művészet felkutatásának és megörökítésének szándéka) olyan mértékben

kellett megerősödniük, hogy Kriza János is belépjen a kezdeményezők és a gyűjtők sorába (Kultsár István, Gaál György, Mailáth János, Kölcsey Ferenc, Toldy Ferenc, Erdélyi János, Merényi László, Ipolyi Arnold, Arany János, a Kisfaludy Társaság, a Magyar Tudós Társaság). A 21. század perspektívájából ma már egyértelműen és egyértelműnek látjuk a 19. században lezajlott szemléleti paradigmaváltás nóvumait. Megszületik a nemzeti eszme és érzés, amely az európai kultúrtörténet szellemi termékei mellé helyezte a nemzeti (s az ennek részét képező népi, paraszti) kultúra termékeit, s azokat a nagy- és a kishagyomány³ közötti választóvonalat kiiktatva vette használatba. Ez az új kulturális gyakorlat felszámolta az előítéleteket a rendi kultúrák között, felértékelte a kulturális másságot.⁴ A 19. században a múlt iránti érdeklődés demokratizálódik (bárki hozzáférhet) és popularizálódik (sokan hozzáférnek), új habitusként kezd működni a múlttal való együttélés, a múltnak a jelenben, a mindennapokban való visszakeresése, amit napjainkban a *domestiquer l'histoire* terminus fogalmazott újra.⁵ Ugyanez akkor válik nyilvánvalóvá az írásnak a patrimonizálási gyakorlatban betöltött szerepe.⁶ Ezek az új „eszmeáramlatok” két új intézményt hívtak életre: a tárgyak számára a múzeumot, a szövegek számára pedig az archívumot, valamint ennek szelektív változatát, a könyvet. Az archívum az

oralitásból az írásba transzponált szövegek számára az idővel való dacolás lehetőségét teremtette meg, az érdeklődők számára pedig a hozzáférés lehetőségét.

Kriza János először 1842-ben vagy 1843-ban tett közzé Előfizetési Felhívást a *Vadrózsa* című népköltészeti gyűjteményre, majd felhívását 1844-ben az Erdélyi Híradóban megismételte: „Tisztelettel és bizalommal vagyok bátor fölhívni mindent, ki édes honi nyelvét s irodalmát szíven hordozza, legyen szíves és buzgó e nemzetileg szent ügyet pártolni és előmozdítani, mind azzal, hogy az ön maga vagy mások ajkán élő népkölteményeket a legszélesebb értelemben, le a táncban felhevült népfia ujjongásáig s a vidéki népszokásokat és erkölcsöket följegyezvén, a gyűjteménybe elküldje, mind pedig azzal, hogy ezen egyszerű, piperétlen virág keletét segítse.”⁷

Ma már világosan látjuk Kriza János vállalkozásának jelentőségét. 1. Az elsők között tudatosította a népköltészeti hagyományok mulandó és változékony voltát, s mozgalmat indított írásban való megörökítésükért. Gyűjtőhálózatának tagjai különböző településeken élve és járva Székelyföldszerte magukra öltötték a hagyományok gyűjtőjének szokatlan szerepét és gesztusait: kiszálltak, figyeltek, kérdeztek, újra és újra ismételtettek, majd szorgalmasan jegyeztek, letisztázták gyűjtésüket, borítékba zárták és postára adták. Ebben a mozgalomban tudato-

sodott a hagyományok értéke, s a hagyományok megmentése érdekében az értelmiségi és nép között új típusú kapcsolat állandósult. 2. A gyűjtőtársaitól beérkező anyag rendszerezése közben Kriza Jánosban tudatosodott a népköltészet táji differenciálódása. Felfigyelt a típusok regionális előfordulására, a típusok változatainak régiónkénti eltérésére, a tájnyelvi sajátosságokra. A kiadásra előkészített gyűjtemény az anyag székek szerinti csoportosítását érvényesítette (Udvarhelyszék, Háromszék és Erdővidék, Marosszék). 3. Már a gyűjtéstörténet korai szakaszában elvi kérdéssé vált a lejegyzés módja. Kriza Jánosban személyes tapasztalat alapján erősödött meg az a meggyőződés, hogy az emlékezetből történő, a szöveget lekerekítő megörökítés helyett a lejegyzésnek hitelesnek kell lennie, tiszteletben kell tartania az előadás, az elhangzás sajátosságait, mind a szövegek szerkezetét, mind tartalmát, mind megszövegezését illetően.⁸ 4. S itt már maga Kriza János is nagyon közel jár az előadó kreatív szerepének felismeréséhez és elfogadásához. Ennek kimondására azonban jóval később kerül sor.⁹ 5. A *Vadrózsák* vegyes („elegyes”) gyűjtemény. Összeállítása során Kriza János a népköltészet első műfajrendszerét alkotta meg, amelyet a későbbi szövegközlés alapul vett és árnyalt.¹⁰

Főként Faragó József levéltári kutatásaiból rendelkezünk Kriza János gyűjtőhálózatára, gyűjtőmódszerére, a

kiadás körüli eseményekre vonatkozó ismeretekkel.¹¹ Jól tudtuk, hogy a kiadás nehézsége, a kiadvány iránti érdeklődés elmaradása, a *Vadrózsák* néven ismertté vált értetlenkedés,¹² a nyomasztó anyagi terhek, fiának halála, egészségi állapota előbb csupán késleltették, majd végérvényesen lehetetlenné tették a második kötet előkészítését és kiadását. A Kriza-életpálya és -hagyaték kutatói arról is értesítettek, hogy 1862-ben, a kiadási munkálatok idején Kriza Jánosban megérett a második kötet terve, az első kötetből rendre kiszoruló, s a kötet előkészítésekor újra működésbe hozott gyűjtőhálózatból frissen befolyó anyag alapján körvonalazódott a második kötet szerkezete. Sajnálatos módon azonban az idő múlása a kötet ellen dolgozott. Nemcsak a kiadás került le a napirendről, hanem az összegyűlt folklóranyag is széthullt, azonosítatlan maradt, elveszett. A második kötet helyett 1911-ben,¹³ majd 1943-ban,¹⁴ 1975-ben,¹⁵ 1987-ben¹⁶ az első kötet újrakiadására került sor. Kriza János halála után, a *Vadrózsák* első kötetének megjelenése után 50, 100 évvel pedig egyre reménytelenebbé vált, hogy kézbe vehetjük azt a kötetet, amelyet Kriza János 1863-ra, majd 1864-re tervezett.

A szakmának ezt a reményvesztettségét hazudtolta meg Olosz Katalin, amikor kerekén 150 évvel az első kötet megjelenése után kezünkbe adta a *Vadrózsák* folytatását.

Milyen az a kötet, amellyel Olosz Katalin megörvendeztetett?

770 nyomtatott oldalon egy kutatástörténeti és közlésmódszertani fejezetet olvashatunk (98 oldal terjedelemben), ezt követi Kriza János és gyűjtőtársainak gazdag népköltési anyaga (511 oldal), majd a népköltési anyaghoz kapcsolt jegyzetek, forrásjegyzék, mutatók következnek (132 oldal), kéziratokról készült fotokópiák, majd egy román és egy angol nyelvű ismertető.

A kötetet bevezető tanulmány érdekes esetelemzés arról, hogy amit Kriza János és gyűjtőtársai nagy szorgalommal lejegyeztek, s ami Kriza János otthonában még együtt és biztonságban volt, az az évek-évtizedek során hogyan hullt szét, hogyan kallódott el. Míg Faragó József korábban (1971-ben) a gyűjtés, az összegyűjtés eposzát írta meg, Olosz Katalinnak egy másik, ám hasonlóan tanulságos történetet kellett megírnia. Ennek a történetnek olyan szereplői vannak, mint Gyulai Pál (Gyulai halála után a lánya), Toldy Ferenc, Benedek Elek, az időközben elhunyt Kriza János fia és veje. Már maga Kriza János mutatóba lapokhoz küldte a gyűjtött anyag egy-egy darabját, miáltal azok egyetlen lelőhelyévé a lapok, a szerkesztők irattárai váltak. A családnál maradt hagyaték 1875-ben Pestre érkezett, egy szekrénybe került, egyik része előbb Benedek Elek, majd Arany László és Gyulai Pál válogatása alapján és gondozásában bekerült a

Magyar Népköltési Gyűjtemény harmadik kötetébe (68 népköltési szöveg),¹⁷ amit az akkori szakma a második kötetbe szánt anyag érdemes részének minősített, s ezzel a második kötet sorsa lekerült a napirendről. Sebestyén Gyula 1911-ben az a feltételezést fogalmazta meg, hogy a második kötet anyagának sovány volta Kriza János munkamódszerével magyarázható: valójában a sajtó alá rendezés során szerette volna összegyűjteni a népköltési alkotásokat, az összegyűjtésre tehát nem került sor.

Az ismeretlen Kriza-hagyaték 1800 lapnyi terjedelemben 1949-ben váratlanul bukkant elő a MTA pincéjéből, ahova – Gyulai Pál, Benedek Elek kezén átmenve – a Kisfaludy Társaság irattárából került. Ezek kéziratos formában bekerültek a MTA Könyvtára Kézirattárába, különböző jelzetek alá. 2013-ig a szakmai köztudat azt a tévhitet élte, hogy a felbukkant anyag Kriza János teljes hagyatékát tartalmazza, hogy mindössze az hiányzik belőle, ami gondatlanság (nedvesség, eltüzelés) miatt megsemmisült. Olosz Katalin kutatása tisztázta, hogy a Pestre került hagyatékából a Benedek Elek által kiválogatott kéziratok elszakadtak a törzssanyagtól, s Gyulai Pál hagyatékából Sebestyén Gyulához, majd Sebestyén Gyula hagyatékából a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába jutott el.

Mit tartalmaz a most megjelent kiadvány? A kötetben található nép-

költészeti anyag a következő fejezetekre tagolódik: Balladák és epikus énekek: Mágikus balladák (1 darab), Szerelmi balladák (17), Családi balladák (11), Társadalmi konfliktusok (4), Történeti balladák, vitézi-, bujdosó-, rabénekek, históriás énekek (13), Hősi énekek (3), Sirató- és balesetballadák (6), Bűntényballadák (2), Tréfás és csúfolódó balladák (12); Népdalok: Szerelmi dalok (49), Házasító dal (8), Katonadal (5), Panaszdal (4), Tréfás- és gúnydal (7), Bordal (4), Vegyes dal (5), Gyermekdal (3); Táncszók: Tiboldi István gyűjtése (726), Udvarhelyszéki táncszók (9), Táncmondóka (22), Kriza János közleménye (34); Rigmusok, mondókák: Mondóka (3), Rigmus (10); Találós mese (21); Közmondás és szólás (3652); Ünne- és szokásleírás (lakodalom); Hiedelmek, babonák (3 gyűjtemény); Népsajátóságok (Kriza Jánosnak a Magyar Nyelvőrben publikált gyűjtései, nyelvi sajátosságokról, nevekről, 66 írás); Magyar népcsoportok Erdélyben (Ürmösi Sándor feljegyzései, 8 írás).

Kriza János a második kötetnek sem tartalmi szerkezetét, sem anyagát nem készítette elő. A szerkezet összeállítására, az anyag összegyűjtésére tehát Olosz Katalin munkája. A jelen kötetbe bekerültek Kriza Jánosnak és az általa gyűjtésre bízott munkatársainak különböző lapokban közzétett közlései, Kriza János és a munkatársai által Kriza János életében, Kriza János ösztönzésére végzett gyűjtéseinek kéz-

iratban maradt darabjai (Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, MTA Könyvtárának Kézirattára).

A megjelent kötet az olvasóit nyilván az eddig ismeretlen népköltési anyag gazdagságával és szépségével örvendezteti meg. Ám a kötet sok tanulságot tartogat a történeti folklór és a folklór kutatástörténete iránt érdeklődő szakembereknek is.

1. A korabeli (kéziratos és nyomtatott) dokumentumok alapján Olosz Katalin tovább árnyalta Kriza János gyűjtési felfogásának alakulását, az 1842–1862 közötti gyűjtés történetét.

2. Tovább pontosította a Kriza János gyűjtőhálózatára vonatkozó ismereteket (a gyűjtők kiléte, az egyes gyűjtők munkastílusa).

3. Újraírta a *Vadrózsák* első kötetének gyűjtés-, szerkesztés- és kiadás-történetét.

4. Rekonstruálta Kriza Jánosnak a második kötetre vonatkozó elképzelését.

5. Azonosította, összegyűjtötte a Kriza János által lapokba leadott közléseket, valamint a hagyatékából kiemelt, lapokban és kötetben közzétett szövegeket, az MTA Könyvtárának kéziratárában, a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában megtalált kéziratokat. Árnyalta a Kriza János által összegyűjtésre méltónak tartott anyag jellegét. A korábban közzétett, műfajokba rendezett népköltési anyagot belső (tematikai, tipológiai) tagolásnak vetette alá, s ezt kiegészítette a szo-

kás-, a hiedelem-leírásokkal, szociális csoportok bemutatásával.

6. Pontosította Kriza Jánosnak a gyűjtőterületre vonatkozó elképzelését. A *Vadrózsák* első kötetének gyűjtőterületei mellett jelen kötetben további gyűjtőterületként fordul elő Aranyosszék, Hunyad megye, Barcaság, Csíkszék is.

7. Azonosította Kriza János és gyűjtőtársai kéziratait, ezek hollétét.¹⁸ Innen tudjuk meg, hogy Kriza János a lelkes unitárius papok és tanítók mellett református és katolikus lelkészeket is bevont vagy készült bevonnai a kutatásba.

8. A kötetben nagy mennyiségű, kéziratban maradt, lapokban közölt anyagot gyűjtött össze, tett olvashatóvá és kutathatóvá. A 19. század során Kriza János és munkatársai gyűjtéséből előszeretettel közölt a Magyar Nyelvőr, a Koszorú, a Fővárosi Lapok, a Hazánk s a Külföld, a Figyelő, a Magyarország Képekben, a Növendékek Lapja, valamint több naptár.

S tette mindezt kifogástalan szakmai precizitással, a részletekre kiterjedő végtelen figyelemmel.

Miért ünnepelünk 2013-ban, s ma, 2013. október 25-én? Kriza János és gyűjtőtársai a „kortársi eszmeáramlatok” szellemében, előzmények hiányában is lelkesen, legjobb tudásuk szerint végezték munkájukat. Az első nagy magyar vállalkozás a kivitelezés szakaszában futott zátonyra. Töredékes volta ellenére a *Vadrózsák* első kö-

tete 150 éven keresztül alkalmas volt a 19. századi magyar népköltészet értékeinek, nemzeti értékeinek szemléltetésére, Kriza János és társai úttörő vállalkozásának szemléltetésére. A torzóban maradt munka 150 éven át valójában mást is szemléltetett: azt, hogy bármennyire értékes, fontos, hasznos, a tudomány, a tudományos eredmény önmagában, magára hagyva nem tudja meghódítani a világot: a társadalomnak is meg kell hoznia a maga áldozatát a befogadására. Ahogy a szándék és a mű megszületésének idejét ki kellett várni, úgy kellett eljőnie e kötet elkészítése és kiadása idejének is. Örülünk, hogy ennek eljöttkor a körülmények szerencsésen egymásra találtak, ahogyan 150 évvel ezelőtt Gróf Mikó Imre 500+500 Ft-ot adott a *Vadrózsák* kiadására, ugyanúgy került most támogatója a második kötet kiadásának. A kéziratok, Olosz Katalin, a támogató, a kiadó és a szerkesztő szerencsésen egymásra találtak. Ilyen a tudomány: végül mindig kiderül, valaki végül megérti, hogy érdemes támogatni azt is, aminek látszólag nincs gyakorlati haszna. Amire 150 éven keresztül büszkék voltunk, s amit 150 éven keresztül Kriza Jánosnak köszönhetően biztonságban tudtunk, azt a másfél évszázad szinte-szinte szétzörta és felemésztette. Marc Blochtól tudjuk: ahogyan oka, magyarázata van annak, hogy valami bekerült a köztudatba, valami lététbe helyeződik, ugyanúgy oka és motivációja van an-

nak is, hogy valami elkallódik, elfelejtődik. Azaz, nem csupán az emlékezésnek, hanem a felejtésnek is megvan a maga története, természete és szabálya. Örülünk annak, hogy ma e kötet megjelenésével a székely népköltészet egy nagy szelete a felejtés homályából újra visszakerült a használók kezébe.

S higgyük azt, amit Olosz Katalin a kötet előszavának utolsó mondatában megfogalmaz: „Bízunk abban, hogy valóra válik Kriza János legmerészebb álma: napvilágot lát a *Vadrózsák* harmadik kötete is – és nem újabb másfél évszázad multával!”

Miért épp Olosz Katalin vállalkozott erre a munkára?

Olosz Katalin 1963-ban végezte el a magyar nyelv és irodalom szakot a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, 1963-ban a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola alkalmazta gyakornokként, 1966-ig dolgozott ott. 1967-től a Román Akadémia Marosvásárhelyi Társadalomkutatói Központjának volt kutatója. Az 1960-as évektől gazdag és sokszínű tudományos tevékenységet folytatott, levéltári forrásokat elemző és komparatiztikai tanulmányai szaklapokban láttak napvilágot. Évtizedeken keresztül kutatta a 19. század második felében meghirdetett gyűjtőmozgalmakat, azok résztvevőit, az archívumokban kéziratok formában maradt és a korabeli sajtóban közzétett eredményeit.

1972-ben *A kecskés ember* címmel közzétette Kolumbán Istvánnak a ma-

rosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság pályázatára 1898-ban beérkezett, udvarhelyszéki népmeséket tartalmazó pályamunkáját.¹⁹ 2009-ben két jelentős kötet került ki Olosz Katalin műhelyéből: a kolozsvári unitárius főgimnáziumi tanár, Kanyaró Ferenc Rédiger Ödön nevű diákjának 1894–1896 között Szabédon végzett gyűjtését *Ne mondd, anyám, főd átkának... Dimény Mózesné Szabó Anna énekei. Szabéd, 1895–1896* címmel jelentette meg.²⁰ A másik, *Szabó Sámuel: Erdélyi néphagyományok 1863–1884* című kötet²¹ pedig a marosvásárhelyi, majd a kolozsvári református kollégium tanára által irányított diákköri gyűjtések szöveganyagát gyűjtötte össze. Olosz Katalin találta meg, azonosította és tette közzé Zajzoni Rab István naplójegyzeteit és fiatalkori írásait. *A rókaszemű menyecske* címmel 2005-ben Kovács Ágnes ketesdi mesegyűjtését gondozta.²² Jelentős vállalkozásnak bizonyult a *Ha folyóvíz volnék* című, a népi líra szövegeiből készült antológia,²³ 2006-ban a Faragó József balladaválogatását tartalmazó *Régi erdélyi népballadák* című kötetet gondozta.²⁴

Amikor 2011-ben a Magyar Néprajz és Antropológia Intézet keretében életpálya-interjút készítettünk Olosz Katalinnal, kutatói pályája meghatározó közegéről, a levéltárakról a következőt nyilatkozta: „nagyon szép napok-hetek-évek voltak azok. [...] Nagyon izgalmas, sok örömet hozó munka volt. Hálás vagyok a sorsnak, hogy ré-

szem lehetett benne.” A levéltárak titkainak ismerője, a 19. századi gyűjtőmozgalom tagjainak bizalmas barátja,

tisztelője, gyűjtők és kéziratok sorsának ismerője.

Keszeg Vilmos

¹ Elhangzott 2013. október 25-én a kötet bemutatóján, Kolozsváron az unitárius püspökség Dávid Ferenc imatermében.

² Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Akadémiai Kiadó, 1982, Budapest.

³ A nagyhagyomány a hivatalos, írott elitkultúra, a kishagyomány az orális népi kultúra megnevezésére szolgál. Robert Redfield szóhasználata azt érzékelteti, hogy mind a hivatalos, mind a népi kultúra hagyomány, hagyományozás által közvetítődik. „A nagyhagyományt az iskolákban vagy a templomokban ápolják, a kishagyomány az írástudatlanok falusi közösségeinek világában jön létre és marad fenn.” R. Redfield: *Peasant Society and Culture*. University of Chicago Press, 1956, Chicago, 41–42.

⁴ A népi kultúra megnevezésére Európában két terminus van használatban. A népi kultúra (folk-lore) Közép- és Észak-Európa (német, skandináviai, lengyel, cseh, magyar) népeinél terjedt el. Más népeknél (angol, francia, olasz, spanyol) ezzel szemben a populáris kultúra terjedt el. Az eltérő terminológia használatának kultúr- és társadalomtörténeti okai vannak. A népi (folk) kultúra terminus azokban a társadalmakban honosodott meg, ahol a társadalmi elit (arisztokrácia, értelmiségi) egy idegen nyelvű és szellemiségű kultúrát karolt fel, s a nemzeti szellemű kultúra használata és őrzése a plebejus rétegre hárult. Azaz, a terminus a kultúra nemzeti regiszterét nevezi meg a nem nemzeti jellegű elitkultúrával szemben. Pl. a magyar arisztokrácia a német–osztrák kultúrát vette át, az idegen szokásokat követte. A német udvar és

a német arisztokrácia a francia kultúrát tekintette eszményinek, ami már a német középréteg számára elérhetetlennek bizonyult. Ezért a nemzeti jelleg és szellemiség a középréteg és parasztság kultúrájában élt tovább. Ezzel szemben a francia királyi udvar maga köré vonta a francia nemességet és a középréteget, s az udvarban is a nemzeti szellemű kultúrát honosított meg (társalgási stílus, étkezési habitus, udvariassági formák). Hasonló folyamat zajlott le Angliában. Az 1832-es oktatási reform az egész angol társadalomban elterjesztette, mintaszerűvé tette a fegyelmezett, stílusos, udvarias beszédet és viselkedést. Ezekben az országokban a populáris kultúra terminus a sokak nemzeti szellemű kultúráját határolja el az arisztokrácia szintén nemzeti szellemű kultúrájától. A kérdésről Hofer Tamás: Népi kultúra, populáris kultúra. Fogalomtörténeti megjegyzések In Uő: *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*. MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, 2009, Pécs–Budapest, 207–222.

⁵ A fogalom azt a helyzetet nevezi meg, amikor az emlékművek, a történelmi események helyszínei a közösségi életterben felidéznek, jelenvalóvá teszik a régen lejáratott eseményt Fabre, Daniel (dir.): *Domestiquer l'histoire. Ethnologie des monuments historiques*. Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, 2000, Paris.

⁶ Az írástörténet a nagy írott művek születését az orális hagyományok válságba jutásával magyarázza. Ilyenkor vált szükségessé a hagyomány írásban való megörökítése. Homérosz akkor írta meg versben a görög szóbeli epikus hagyományt,

amikor a görög társadalom, a megosztottsága miatt nem volt hajlandó azt továbbéltetni. Ritoók Zsigmond: Fokozatok a görög epika fejlődésében. *Népi Kultúra – Népi Társadalom VIII. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve*. Akadémiai Kiadó, 1975, Budapest. 107–116. Az evangélisták a tanítások hitelességét veszélyeztető szóbeli áhagyományozásból mentették át írásba a krisztusi hagyományt. Ong, Walter J.: A szöveg mint interpretáció: Márk idején és azóta. In Nyíri Kristóf – Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*. Áron Kiadó, 1998, Budapest, 143–166. (Eredeti kiadás: 1986) Ezekhez hasonló az a folyamat, amely a 19. századtól kezdődően a paraszti orális írásban örökíti meg.

⁷ Idézi Faragó József: Kriza János és a Vadrózsák. In Antal Árpád – Faragó József – Szabó T. Attila: *Kriza János*. Dacia Könyvkiadó, 1971, Kolozsvár, 57–176, 76.

⁸ Ez a meggyőződés nem érvényesül a Vadrózsákban. Valójában Kriza János gyűjteményébe különböző gyűjtési-lejegyzési technikák alapján kerültek be szövegek.

⁹ Az egyéniségkutatásnak nevezett új folklorisztikai szemléletet Ortutay Gyula alapozta meg a *Fedics Mihály mesél* (Akadémiai Kiadó, 1940, Budapest) című könyvével.

¹⁰ Az 1863-ban megjelent *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény* a következő szövegműfajokat tartalmazta: balladák, dalok, tácszók, találós mesék (találós kérdések), népmesék, szólások és közmondások, család-, kereszt-, állat- és határnevek. Kiadta Stein János, Kolozsvárt.

¹¹ Faragó József: i. m. 100–127.

¹² Ezzel az elnevezéssel került be a köztudatba a gyűjtemény megjelenését követő vita. A vitát a magyar–román kultúra között közvetítő jóindulatú értelmiségi, Iulian Grozescu nyitotta meg a Fővárosi Lapokban megjelent bírálatával. A kötetben meg-

jelent két balladának román balladákkal való hasonlósága miatt Kriza János gyűjtőtársait plágiumvádval illette. A vita a népköltéssel kapcsolatos első eszmei-szellemi véleménycsere. Tekintve a tudomány kezdetleges állapotát, a vádak és az érvek sokszor alaptalanok és naivak. E vita során tisztázódott az, hogy ugyanazok a szüzsék egymástól függetlenül is létrejöhetnek (tipológiai egyezések), hogy a népköltészeti motívumok vándorolnak (diffúzió), valamint hogy a folklórszöveg típusok változatokban élnek (variánsok). Alexics György: *Vadrózsapör. Ethnographia VIII.* (1897) 73–88., 184–192., 279–290., 362–377. Németh G. Béla: A Vadrózsapör és Arany. In Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortársi eszmedáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Akadémiai Kiadó, 1982, Budapest, 69–78.

¹³ Kriza János (szerk.): *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény I–II*. Athenaeum, Budapest. (Magyar Népköltési Gyűjtemény XI–XII.)

¹⁴ Kriza János: *Vadrózsák*. A bevezetőt írta Gunda Béla. Jegyzetekkel ellátta György László. Magyar Népművelők Társasága, 1943, Budapest. Kriza János: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény I–III*. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Viski Károly. Bibliotheca, 1943, Budapest.

¹⁵ *Vadrózsák. Kriza János népköltési gyűjteménye*. Gondozta és az előszót írta Faragó József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. 1975. (Második, kiegészített kiadás 2002-ben.)

¹⁶ Kriza János: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1987. (Ugyanebben az évben reprint kiadás.)

¹⁷ Kriza János – Orbán Balázs – Benedek Elek – Sebesi Jób: *Székelyföldi gyűjtés. Magyar Népköltési Gyűjtemény III*. Budapest, 1882.

¹⁸ A szövegek egy részének gyűjtője, gyűjtési helye és ideje azonosíthatatlan maradt.

¹⁹ *A kecskés ember. Udvarhelyszéki népmesék.* Kolombán István gyűjteményéből válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kriterion Könyvkiadó, 1972, Bukarest.

²⁰ *Ne mondd, anyám, főd átkának...* Dimény Mózesné Szabó Anna énekei. Szabéd, 1895–1896. Rédiger Ödön gyűjtését Kanyaró Ferenc hagyatékából bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, 2009, Kolozsvár. (Kriza Könyvtár)

²¹ *Szabó Sámuel: Erdélyi néphagyományok.* 1863–1884. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin.

Európai Folklór Intézet – Mentor Kiadó, Budapest – Marosvásárhely. 2009.

²² *A rókaszemű menyecske.* Kovács Ágnes ketesdi népmese-gyűjteménye. Gondozta, bevezetővel ellátta Olosz Katalin. Kriterion Könyvkiadó, 2005, Kolozsvár.

²³ *Ha folyóvíz volnék. A magyar népi líra antológiája.* Válogatta, az előszót írta és a függeléket összeállította Olosz Katalin. Dacia Könyvkiadó, 1982, Kolozsvár-Napoca. (Tanulók Könyvtára sorozat, 240.)

²⁴ *Régi erdélyi népballadák.* Összesítő válogatás Faragó József és Olosz Katalin gondozásában, bevezető tanulmánnyal, utószóval és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó, 2006, Kolozsvár.

Szakál Anna: „Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...” *Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez.* Kriza János Néprajzi Társaság – Magyar Unitárius Egyház, 2012, Kolozsvár, 416 o.¹

Az „*Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...*” *Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez* című, kritikai kiadást megvalósító forrás-gyűjteményt a Kriza János Néprajzi Társaság és a Magyar Unitárius Egyház jelentette meg 2012 őszén. A 416 oldal terjedelmű kiadványban található 19. századi kéziratos anyagot Szakál Anna, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz szakot végzett hallgatója, jelenleg a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropo-

lógia Tanszékének doktorandusza gyűjtötte össze, rendezte sajtó alá, látta el jegyzetekkel és bevezető tanulmánnyal. A könyv, amint ezt az alcím pontosan megfogalmazza, azokat a korabeli dokumentumokat, mindenekelőtt levelezést teszi közzé, amely a Kriza János által összeállított és 1863-ban kiadott *Vadrózsák* című székely népköltészi gyűjtemény, valamint a Kriza által tervezett, de megjelentetni nem sikerült második kötet körül keletkezett, így a közreadott dokumentumanyag több évtizedet fog át.

A forrásfeltárás során a kutató rendkívül alapos levéltári munkát végzett. A közreadott levelek zöme a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári

¹ Elhangzott 2013. október 25-én a kötet bemutatóján, Kolozsváron az unitárius püspökség Dávid Ferenc imatermében.